

УДК 94(477.43)"1920/1922":792.03

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/102-2>**Владислав БЕРКОВСЬКИЙ,***orcid.org/0000-0003-2349-9687*

кандидат історичних наук,

доцент кафедри сценічного мистецтва і культури

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) *berkovskyi.vh@knutd.edu.ua*

ТЕАТР ПРИКОРДОННЯ: ДО ІСТОРІЇ ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СЛАВУТІ (1920 РР.)

У статті досліджено розвиток театрального руху в період становлення більшовицької влади на теренах Правобережної України (1920–1922 роки). Зокрема, метою дослідження є аналіз процесів створення, функціонування та розвитку аматорських театральних колективів у прикордонних містечках УСРР на прикладі міста Славути, сучасної Хмельницької області, а також розгляд специфічних рис державної політики щодо організації, фінансування, цензурування та контролю театральної діяльності в прикордонному регіоні. Застосування принципів об'єктивності та системності, проблемно-хронологічного та джерелознавчого методів, а також фронтального опрацювання архівних документів дозволило комплексно реконструювати діяльність театральних гуртків, визначити особливості їх організаційної діяльності, репертуарного складу, фінансового забезпечення та взаємодії з органами більшовицької влади. Саме суцільний поаркушний аналіз архівних джерел визначає наукову новизну дослідження, оскільки в даній статті вперше комплексно досліджено театральне життя прикордонної зони УСРР, реконструйовано процес створення національних театральних колективів, визначено механізми організаційного, політичного та репертуарного контролю над ними, а також виявлено вплив прикордонного статусу регіону на розвиток театральної діяльності.

В цілому аналіз театрального руху в прикордонній зоні УСРР в період 1920–1922 рр. дозволив встановити, що театральне життя прикордонних міст та містечок відбувалося в умовах докорінної трансформації суспільно-політичної системи та поступового формування радянської моделі управління сферою культури. Попри наявність міцних традицій театрального руху, закладених ще наприкінці XIX – на початку XX ст., після встановлення більшовицької влади театр поступово втрачає статус самостійного осередку громадського й культурного життя та перетворюється на інструмент реалізації державної культурної й ідеологічної політики. Встановлено, що розвиток театральної мережі супроводжувався впровадженням багаторівневої системи державного контролю, яка охоплювала обов'язкову реєстрацію театральних гуртків, дозвільний порядок проведення вистав, цензурування афіш і репертуару, постійний нагляд з боку партійних, освітніх та військово-цензурних органів. Особливості прикордонного розташування Славути зумовили посилення цих контрольних механізмів порівняно з внутрішніми районами УСРР. Дослідження також показало існування суперечності між культурними потребами місцевої громади та ідеологічними вимогами радянської влади. Як результат, поступове посилення ідеологічного тиску й матеріальних обмежень призвело до згорання творчої активності аматорських театрів і занепаду театрального руху наприкінці 1920-х років.

Ключові слова: театр, аматорський театр, Славути, спектакль, УСРР, прикордонна зона.

Vladyslav BERKOVSKI,*orcid.org/0000-0003-2349-9687*

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Performing Arts and Culture

Kyiv National University of Technologies and Design

(Kyiv, Ukraine) *berkovskyi.vh@knutd.edu.ua*

THEATRE AT THE BORDER: TOWARDS THE HISTORY OF THEATRE ACTIVITY IN SLAVUTA (1920S)

This article examines the development of amateur theatrical activity during the consolidation of Bolshevik rule in Right-Bank Ukraine between 1920 and 1922. The study aims to analyze the establishment, operation, and development of amateur theatrical groups in the borderland towns of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (Ukrainian SSR), using the town of Slavuta, now located in Khmelnytskyi Oblast, as a case study. Particular attention is devoted to the distinctive features of Soviet state policy governing the organization, financing, censorship, and administrative supervision of theatrical activity in the borderland region.

The methodological framework combines the principles of objectivity and systematic analysis with the problem-chronological and source-critical methods. The research is further based on a comprehensive folio-by-folio examination

of archival records, which made it possible to reconstruct the activities of amateur theatrical groups, identify the characteristics of their organizational structures, repertoires, financial support, and relationships with Bolshevik authorities. The study's principal contribution lies precisely in this systematic folio-by-folio analysis of archival sources. For the first time, it reconstructs theatrical life in the borderland districts of the Ukrainian SSR, traces the establishment and activities of ethnic theatrical groups representing different national communities, identifies the mechanisms of organizational, political, and repertoire regulation imposed upon them, and demonstrates how the region's borderland status shaped the development of theatrical activity.

The analysis demonstrates that theatrical life in the borderland towns of the Ukrainian SSR between 1920 and 1922 unfolded amid profound sociopolitical transformation and the gradual consolidation of the Soviet system of cultural administration. Although the region had inherited strong theatrical traditions from the late nineteenth and early twentieth centuries, the consolidation of Bolshevik rule progressively transformed theatre from an autonomous center of public and cultural life into an instrument of Soviet cultural and ideological policy. The expansion of the theatrical network was accompanied by the introduction of a multilayered system of state supervision, including the compulsory registration of theatrical groups, licensing requirements for public performances, censorship of posters and repertoires, and continuous oversight by Party organizations, educational authorities, and military censorship bodies. Slavuta's location within the borderland zone resulted in considerably stricter regulatory practices than those applied in the interior districts of the Ukrainian SSR. The study further reveals a persistent tension between the cultural aspirations of local communities and the ideological imperatives of the Soviet regime. As ideological pressure intensified and material resources became increasingly constrained, the creative autonomy of amateur theatres steadily declined, ultimately contributing to the gradual disintegration of the theatrical movement by the late 1920s.

Key words: *theatre, amateur theatre, theatrical movement, Slavuta, Ukrainian Socialist Soviet Republic (USSR), border zone.*

Постановка проблеми. На початку ХХ ст. українські землі увійшли в період складних та турбулентних змін, які стосувалися всіх сфер життя. Розгортання революційних рухів, підвищення рівня самосвідомості національних громад створило настільки гостру ситуацію, що російська імперська влада змушена була змінювати своє ставлення до внутрішньої політики на т.зв. «малоросійських» або «південно-західних» землях. Одним з проявів національного руху на Правобережній Україні стало створення аматорських театрів, які стали елементом згуртування української суспільства. Щоправда, до видання маніфесту 17 жовтня 1905 року (Высочайший Манифест, 1905), театральний аматорський рух в Україні знаходився в напівпідпільному стані через низку заборон встановлених ще Валувеським та Емським указами. Лише після впровадження даного нормативного акту в містах та селах Правобережної України починає масово розбудовуватися театральний рух, з'являтися театральні аматорські гуртки.

Наступні події національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. не лише дали надію і стали каталізатором консолідації зусиль українських митців у боротьбі за свою державу та національну культуру, але й сформували нове бачення місця і ролі театру в житті локальних громад. Щоправда, для досліджуваних нами теренів півночі сучасної Хмельницької області визвольні змагання завершилися в листопаді–грудні 1920 року в результаті остаточної окупації цих теренів більшовицькими військами (Берковський В. Г., 2025: 19–20). Як результат, починаючи з листопада 1920 року ці терени стають прикордонням більшовицької держави та територією впро-

вадження нових методів управління театальною сферою.

Аналіз джерел та останні дослідження. Зазначимо, що історіографія питання історії та розвитку аматорського театру на початку ХХ ст. як на українських теренах в цілому, такі і сучасної Хмельницької області зокрема, достатньо добре розроблена та вивчена. Наприклад, згадаємо тут колективну працю А. Г. Філінюка та Р. В. Григор'єва (Філінюк А. Г., Григор'єв Р. В., 2020), а також окреме дослідження О. О. Матоли (Матола О. О., 2014), де достатньої детально описано досягнення театральної історіографічної думки за період з кінця ХІХ до початку ХХІ сторіччя. Разом з тим, зауважимо, що питання діяльності аматорських театрів в прикордонній зоні УСРР у період 1920–1922 років, а зокрема на теренах прикордонної Шепетівської округи надалі залишається поза історіографічним процесом. І цьому є об'єктивне пояснення – з одного боку, відсутність будь-яких наукових досліджень з цієї тематики за даною хронологічно-територіальною прив'язкою, а з іншого – обмеженість збереженої джерельної бази щодо більшості районів округи. І в цьому контексті вирізняється місто Славуті та Славутський район, джерельна база яких вирізняється достатньою повнотою та репрезентативністю. Зокрема, необхідна інформація представлена в документах Славутського волосного революційного комітету (волревком), Славутського волосного виконавчого комітету Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (волвиконком), Славутського районного комітету КП(б)У (райком). На жаль, до сьогодення не збереглися документи Ізяславського повітового ревкому (повітревкому), який здійсню-

вав нормативне керівництво та контроль за діяльністю установ сфери культури.

Мета дослідження: проаналізувати процес створення та діяльності аматорських театрів в прикордонних містечках УСРР в умовах становлення радянської влади (1920–1922 рр.). За базовий об'єкт дослідження було обрано містечко Славуту (теперішній Шепетівський район Хмельницької області), яке у досліджуваний період було одним з провідних культурних центрів прикордонної зони. Крім того, вибір даного об'єкта дослідження є обґрунтований повнотою наявної джерельної бази.

Виклад основного матеріалу. Театральне життя в Славуті має під собою міцне історичне підґрунтя ще з тих часів коли містом і волостю володіли князі Сангушко. Так, вже з середини XVIII ст. у Славуті час від часу виступала акторська група з Острога, створена князем Павлом Сангушком в 1711 році (Komorowski J., 1985: 160). Слід зазначити, що дана акторська група постійно виступала в Острозі і зрідка в Славуті майже до 1753 р., коли Острог було продано у результаті Кольбушівської трансакції. Пізніше князь Ієронім Сангушко робив спроби відновити цю акторську групу у Славуті. Проте через певні причини замість неї в Славуті в 1765 р. було створено музично-театральну капелу (у складі 12 музикантів та капельмейстера), яка виступала у містечку до переведення її у 1786 р. до м. Дубно (Берковський В. Г., 2005: 27–39; Sławuta, 1873: 316; Orman E., 1993: 487).

Наступний етап в розвитку театрального руху в Славуті тісно пов'язаний з діяльністю гідропатичного та кумисолікувального санаторіїв. Так, вже починаючи з 1890-х років на території кумисолікувального санаторію було збудовано літній театр (ДАХМО, Ф. Р-760, спр. 43, арк. 7 бзв.). Даний театр забезпечував театральними розвагами відпочиваючих не лише у формі вистав, які організовували запрошені театральні трупи, але й завдяки постановкам які робилися силами самих відвідувачів санаторію.

Паралельно з цим наприкінці XIX ст. розпочинає формуватися власне міське театральне середовище, яке першопочатково було пов'язане з літнім театром та аматорськими виступами на території міського парку «Альбенка». Основний репертуар таких виступів становили твори комедійного та лірико-побутового характеру (Матола О. О., 2014: 66–67). Після впровадження маніфесту 17 жовтня 1905 року (Высочайший Манифест, 1905), театральна діяльність дістає нового дихання, адже практично зникають обмеження щодо створення постійно діючих аматорських театральних гуртків. Як результат, в 1908–1909 рр. в Славуті

виникає окремий міський аматорський драматичний гурток – Український гурток любителів драматичного мистецтва. Принаймні, один з засновників театрального руху в Славуті – Тарас Елпідифорович Древецький зазначав, що він почав виступати в гуртку з 1909 року (ДАХМО, Ф. Р-760, спр. 74, арк. 10). За період з 1909 по 1918 рік гурток пережив три хвилі оновлення та збільшення чисельності колективу – 1911 рік (Зинченко Григорій Лукич, Зинченко Олена Елісіївна, Зайчук Степанида Степанівна), 1913 рік (Бородавченко Кирило Якович, Гребень Текля Корніївна, Носачук Василь Іванович) та 1916 рік (Карпінська Текля Семенівка, Сокіл Іван Єлисейович, Ткачук Антон Микитович, Яцюк Михайло Андрійович) (ДАХМО, Ф. Р-760, спр. 74, арк. 10–10зв.).

Визначальним етапом для розвитку театрального руху стало відкриття в 1912 році будівлі місцевого театру за адресою – вул. Базарна, 29 (ДАХМО, Ф. Р-760, спр. 74, арк. 41) та розміщення в ньому стаціонарної кіноустановки (Берковський В. Г., 2025: 92–95). Новозведена будівля отримала пишну назву «Славутський театр «Ідилія» та місткість у 450 основних та 50 додаткових місць (ДАХМО, Ф. Р-760, спр. 2, арк. 1зв.; спр. 69, арк. 9). Під цією назвою театр проіснував до березня 1921 року, коли його було перейменовано на «Театр імені Тараса Шевченка» (ДАХМО, Ф. Р-760, спр. 2, арк. 57). Варто зазначити, що з перших днів свого існування театр «Ідилія» виконував роль центру соціально-культурного та просвітницького життя міста.

Прикметно, що від моменту свого зведення та до середини 1920-х рр. будівля театру знаходилася в приватній власності. І хоча рішенням волвиконкому та райпарткому будівля театру мала бути відібрана у власника, тим не менш ще 22 лютого 1922 року спільне засідання Славутського волвиконкому та райпарткому зазначало, що будівля театру надалі знаходиться в приватних руках і формально не передана новій владі (ДАХМО, Ф. Р-761, спр. 13, арк. 29–29зв.).

Фактично до початку революційних подій театральне життя в місті характеризувалося незначним сезонним розвитком. Ситуація кардинально змінюється в період 1917–1920 року, коли Славута та околиці опиняються в вирі військово-політичних подій. Неодноразові зміни влади в місті (міська управа УНР (грудень 1918 – квітень 1919 року), більшовицька військова адміністрація (травень-серпень 1919 року), магістрат Другої Речі Посполитої (вересень 1919 – червень 1920, вересень – листопад 1920 року) не сприяли розвитку театральної діяльності (Берковський, В. Г.,

2025: 19). Зокрема, приміщення міського театру стає центром більшості суспільно-політичних заходів міста (зборів міського політичного активу, революційних концертів, представлення громаді нових очільників міста тощо) (ДАХмО, Ф.Р-760, спр. 2, арк. 13в.). Так, наприклад, саме в приміщенні театру впродовж 1920–1922 рр. проводив свої загальні збори Славутський сільський революційний комітет (сільревком), проводилися з'їзди різного роду громадських та державних організацій – профспілок, товариств, асоціацій (ДАХмО, Ф.Р-760, спр. 2, арк. 13в.; спр. 72, арк. 43).

В грудні 1920 року містечко Славуту остаточно окупує більшовицькі війська і в регіоні розпочинається будівництво нового політичного ладу та «работы по строительству советской власти на местах и проведения в жизнь всех распоряжений и декретов Р.К. Правительства России и Украины» (Берковський В. Г., 2025: 19; ДАХмО, Ф.Р-760, спр. 2, арк. 36 зв.). Одним з перших заходів більшовицької влади для забезпечення такого порядку денного стала мобілізація міським культпросвітнім відділом 390-го Богунського полку членів Українського гуртка любителів драматичного мистецтва в Славуті в кількості 30 осіб. Саме на цей гурток було покладено обов'язок забезпечення «спектаклями та різного роду розвагами для червоноармійців, робітників та селян» (ДАХмО, Ф.Р-761, спр. 1, арк. 32). Більш того, у середині 1921 року даний гурток трансформувався в Український театр в Славуті.

Наступним заходом стала організація будинків культури та хат-читалень при заводах та в селах. На будинки культури покладалося завдання не стільки забезпечення відпочинку робітників та селян, як ведення пропагандистсько-освітньої роботи. Так, на весні 1921 року було відкрито хату-читальню 3-ї роти Трудового батальйону в Славуті (ДАХмО, Ф.Р-760, спр. 29, арк. 21), 7 листопада 1921 року відділом культури профспілки деревообробної промисловості в Славуті було відкрито районний робітничий клуб в будівлі по вул. Горинська, 53 (ДАХмО, Ф.Р-760, спр. 1, арк. 28; спр. 21, арк. 4). Також відкривалися хати-читальні в селах волості.

В даних закладах культури, окрім курсів з ліквідації неписьменності, колективного читання політичної та освітньої літератури, також проводили виступи театральних груп та різного роду лекції приїжджих чи місцевих активістів. Наприклад, 19 листопада 1921 року в районному будинку культури було проведено лекції з нагоди 4-ї річниці жовтневої революції на тему «Праця має бути не в важкість, а в радість». Лектором виступив міс-

цевий славутський лікар Коган (ДАХмО, Ф.Р-760, спр. 1, арк. 54).

Однак, найголовнішою справою новопосталої влади стало впровадження посиленого контролю за діяльністю театральних гуртків в Славуті. За своєю формою даний контроль поділявся на організаційний, політичний та репертуарний.

Заходи з організаційного контролю передбачали, що проведення будь яких заходів суспільно-культурного чи суспільно-політичного характеру (спектаклі, постановки, мітинги, концерти, читання тощо), а також діяльність представників сфери культури могли здійснюватися лише за дозволу волосного відділу народної освіти (волнаросвіти). Збережені до сьогодні документи театральних гуртків, які діяли у досліджуваний час на теренах Славуті та району містять численні звернення як безпосередньо цих гуртків, так і інших установ й організацій на отримання дозволу на проведення/організацію спектаклів. До прикладу, 23 лютого 1921 року до славутського волнаросвіти звертається Цвітоський драматичний гурток аматорів щодо дозволу на постановку драми «Повернувся із Сибіру» (ДАХмО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 9), 23 травня того ж року до славутського волнаросвіти звертаються представники єврейського театру щодо дозволу ставити в Славуті спектаклі єврейською мовою (ДАХмО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 7).

До організаційного контролю також відноситься надання дозволів на створення та реєстрацією вже існуючих театральних гуртків. Так, в лютому 1921 року славутським волнаросвіти було зареєстровано існування трьох сільських театрів (в селах Цвітоха, Улашанівка та Ташки) та двох національних театральних груп в Славуті (ДАХмО, Ф.Р-760, спр. 77, арк. 7; Ф.Р-761, спр. 1, арк. 32).

З сільських театрів першим, ще 9 лютого 1921 року, було створено театр в с. Цвітоха. Офіційне відкриття театру відбулося 13 лютого 1921 року виставою за п'єсою І. Карпенка-Карого «Безталанна» (ДАХмО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 2). До складу Цвітоської театральної групи увійшла 21 особа. Театр очолював службовець місцевого лісопильного заводу – Антон Олексійович Загоруйко (ДАХмО, Ф.Р-760, спр. 35, арк. 17). Під театр було віддано будинок одного з учасників групи – Броніслава Адама (ДАХмО, Ф.Р-760, спр. 75, арк. 24). Місткість театру становила – 104 місця (13 рядів) (ДАХмО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 44–46).

Стосовно національних театральних груп, то на початку 1921 року волнаросвіти реєструє в Славуті «Російський драматичний гурток», який

очолювала місцева вчителька музики Олександра Остапцова (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 72, арк. 62). Також, зареєстровано було єврейський театр у складі акторів – Смола Якова, Кармаз Хаїма, Шлагер Володимира та режисерів – Рубин, Курчанов (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 93, 110; спр. 77, арк. 59, 93).

Окремо згадаємо про створення в середині 1921 року на Славутчині низки шкільних театральних гуртків. Щоправда, на рівень волосної реєстрації подано було лише один з них. Так, 30 червня 1921 року при Славутській трудовій школі № 1 було створено літературно-драматичний гурток «Молоде мистецтво» під керівництвом дійсного члена Всерабіс'а І. Маєвського (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 72, арк. 3). А вже 1 липня члени гуртка звернулися з заявою до відділу волнаросвіти з проханням про офіційну реєстрацію даного гуртка.

Врешті до організаційного контролю також належала організація виступів театральних та концертних груп з інших міст. Принагідно зазначимо, що в досліджуваний період в прикордонній зоні, зокрема в околицях офіційних прикордонних переходів, як то Кривинський та Волочиський, в результаті змін політичної ситуації опинилася значна кількість представників творчої інтелігенції. З одного боку це були поодинокі митці та творчі діячі, а з іншого боку – цілі творчі колективи, які тікали від бойових дій та розрухи в більш мирні західні райони України. Основними осередками їх тимчасового розташування стали найближчі до прикордонних переходів міста – Проскурів, Славута та Шепетівка. Опинившись в ситуації пошуку засобів до існування творчі колективи та поодинокі митці зверталися до місцевих органів влади за дозволами на проведення концертів та спектаклів.

З іншої сторони, розташування в прикордонній зоні певної кількості представників творчої інтелігенції та поціновувачів музично-театральної діяльності давало сподівання для творчих колективів з Центральної та Східної України отримати комерційний зиск від організації гастролей.

Як результат, впродовж досліджуваного періоду зафіксовано проведення в Славуті гастролей–артиста Київського єврейського театру Янкеля Розенфельда (22 лютого 1921 року), Першої пересувної концертної трупи (14 травня 1921 року), артиста Київської опери Є.Коноваленка (8 червня 1921 року), Українського хору (6 липня 1921 року), Київського театру під керівництвом Адамовича (11–14 серпня 1921 року), Російська драматична трупа під керівництвом Міліча при Київському

окружному драматичному театрі (1–6 вересня 1921 року), Театральної трупи під керівництвом Брантмаліса (24 вересня 1921 року) (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 23, арк. 46–47; спр. 72, арк. 28, 46; спр. 74, арк. 7, 25, 33, 110; спр. 77, арк. 4).

Більш того, в першій половині 1921 року до Славуті прибуває циркова трупа Мушинського у складі циркових артистів – Брушевського, Казимирова, Лестарді, Фрейдіна, Ковалевського, Фукса, Рено, Руськевича, Якубовського та Юлії. Впродовж серпня-вересня 1921 року дана циркова трупа не лише дала декілька виступів, провела «бенефіс артистки Рено», але й домоглася побудови в місті окремої будівлі цирку (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 72, арк. 263в., 30–33). На жаль, в жовтні 1921 року трупа розпадається та виїжджає до Шепетівки (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 72, арк. 33).

Політичний контроль над театральним життям міста та околиці мав свою специфічну відмінність від подібного контролю, але в центральних та східних регіонах України. В першу чергу, це пов'язано було з прикордонним статусом району і, як результат, більш посиленою увагою до цензурування театральної діяльності. Наприклад, розробка та друк театральних афіш була можлива лише за отримання спеціального дозволу від Кривинського прикордонного військово-цензорного пункту Управління військової цензури Штабу РСЧА РСФРР та Славутського районного військового цензора. Результатом перевірки цензорів та позитивного рішення мало стати розміщення на афіші спеціального знаку «Р.В.Ц. Славута» (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 21, арк. 234).

Іншою стороною контролю стало надання обов'язкової інформації про театральну діяльність до правоохоронних органів. Зокрема, починаючи з 17 грудня 1920 року інформація про будь-які «виставки, лекції, мітинги, концерти і т.д. що відбулися в Славутському районі» мала негайно надсилатися до Ізяславського повітового відділу наросвіти та начальника 4-го району Заславської повітової міліції (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 72, арк. 11; спр. 74, арк. 1).

Насамкінець маємо згадати, що питання створення театрального репертуару, розробки театральних афіш, проведення самих спектаклів та постановок знаходилися під постійним контролем партійних органів влади, а зокрема відділу агітації та пропаганди (агітпроп) Славутського районного комітету КП(б)У. Наприклад, в травні 1921 року відділ агітпропу висловив зауваження, що «такі речі як «Як обманюють чоловіків», «Самогубство», а також куплети як «Картошка», які ставилися в театрі «Шевченка» 5 та 6 травня не мають

місця в Радянській Україні оскільки суперечать самим основним вимогам народної просвіти» (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 63, арк. 26). А отже такі вистави мають бути заборонені.

Однак найбільш відчутним для театру був репертуарний контроль, який був спрямований на формування у місцевого населення «відчуття революційної солідарності та революційного пафосу», «залучення уваги радянських громадян до нових революційних символів та цінностей, оскільки значна частина населення, особливо в провінції, все ще приглядається до радянського ладу». До цього слід додати, що театр в цей час залишається єдиним джерелом організованого культурного дозвілля для громадян. Про це, до речі, в травня 1921 року говорить завідувач відділу народної освіти волосного виконавчого комітету (волвиконкому) М. Ткачук – «театр є в даний час єдиним розсадником знання серед робітничих мас, а разом з тим і єдиним місцем відпочинку та розваг після трудового дня, де робітник отримує можливість декілька годин розваг» (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 35, арк. 238).

Саме ця ситуація сформувала певний дуалістичний підхід до формування театрального репертуару. З одного боку, були вимоги влади щодо революційно-пропагандистського змісту, а з іншого – бажання місцевого глядача дивитися комедійні та лірико-драматичні вистави. Також до цього слід додати певну специфіку самих театральних груп викликану національним спрямуванням театру, реальними виконавськими можливостями акторів та технічним оснащенням приміщення театру. Саме ці специфічні риси сформували основний репертуар театральних груп. Зокрема, основу репертуару:

1) єврейського театру в Славуті в складали п'єси та спектаклі на ідіш за творами єврейських авторів. Наприклад, в 1921 році режисером Рубином було поставлено: *Der Eybike Lid* (Вічна пісня), п'єса на 1 дію за твором Марка Арнштейна; *Di Eckrime*, трагедія на 1 дію за твором Франца Гебеля; комедії на 1 дію за творами Шолом Алейхема – «*Di Agenten*» (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 77, арк. 59), «Тільки за лікаря» (комедія за мотивом твору «Мазель-Тов»), «*Der mann un Kileidel*» (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 93);

2) українського театру в Славуті складали спектаклі, що відповідали художнім вподобанням основної маси глядачів, а також тогочасним тенденціям театального мистецтва. Зокрема, це твори О. Островського (напр. «Без вини винуваті») та Івана Тогобочного (Щоголева) (напр. «Жидівка вихрестка. Драма на 5 дій з єврейського життя») (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 2, 9);

3) сільських театрів в Улашанівці, Ташках та Цвітосі становили українська класика та революційні п'єси. Наприклад, постановки за творами Івана Карпенко-Карого – «Безталанна» та Любові Яновської – «Повернувся із Сибіру» (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 2, 9). Ставився також спектакль – «Смерть комуніста» (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 16).

На жаль, інформації щодо репертуару «Російського драматичного гуртка» збережені до сьогодення джерела не відображають.

В цілому ж в період з 1921 по 1923 роки на сцені Славутського театру ім. Шевченка було поставлено понад 50 різного роду спектаклів та п'єс (напр. «Невинно страчений», «Яшка Одесит», «Бакенбарди», «Бувальщина», «Перевертень», «Борці за мрії», «Червона кофтина», «Як надувають чоловіків» (комедія за творами Дж.Фейдо) (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 22, арк. 310; спр. 23, арк. 4, 6, 22, 72, 76; спр. 74, арк. 94, 101). Не всі з цих спектаклів користувалися популярністю в місцевих глядачів, а окремі постановки взагалі викликали зауваження зі сторони партійних органів (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 63, арк. 26).

Поряд з контролем зі сторони політично-виконавчих органів більшовицької влади для діяльності театральних гуртків значну, а почасти й визначальну, проблему становило матеріально-технічне забезпечення. Зокрема, забезпечення артистів засобами для існування. Попри комерціалізацію всіх вистав, продаж квитків насправді не приносив достатнього зиску для акторів, оскільки з кожної вистави:

а) 25% прибутку вилучалося на користь Славутського районного комітету допомоги голодаючим (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 72, арк. 26);

б) 35% прибутку вилучалося на користь Славутського райвідділу народної освіти (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 26);

в) з 450 білето-місць 150 білетів мало бути безкоштовно передано профспілкам (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 69, арк. 9), а також впродовж тижня мало бути виділено 60 квитків для Славутського військово-мобілізаційного відділу та розквартированих в Славуті військових частин (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 72, арк. 15);

г) єврейської театральної групи додатково 50 білетів безкоштовно передавалися секретаріату Славутського волвиконкому (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 35);

д) яка проводиться єврейською мовою та готується єврейською театальною групою ½ прибутків від продажу квитків мала відійти Славутському райвідділу народної освіти (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 7).

Якщо до даного переліку додати перманентні вимоги щодо проведення безкоштовних спектаклів та концертів на користь тих чи інших установ, або заходів більшовицької влади (напр. влаштування Українським театральним гуртком, на вимогу районного військового комісаріату, безкоштовних спектаклів по селах району на користь проведення «Тижня червоної казарми» у лютому 1921 року (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 6) або проведення платного спектаклю, прибуток з якого мав піти на покриття боргів секретаріату Славутського волвиконкому (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 4–4зв.)) стає зрозумілим, що коштів отриманих з спектаклів зaledве вистачало на утримання акторів. Певним виходом з цієї ситуації стало включення, в лютому 1921 року, акторів Українського театру в Славуті та драматичного гуртка в Цвітосі до складу осіб, що мають право на отримання харчового пайка від Славутської волнаросвіти (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 74, арк. 14). Щоправда вже у серпні того ж року штатні артисти Славутського театру зустрілися з проблемою невиконання харчового забезпечення, оскільки, на думку відділу харчового забезпечення Славутського ревкому артисти не підпадають під положення про

харчове забезпечення. Проти цього з протестом виступив наробраз зазначаючи, що артисти (4 працівники), крім того що працюють в театрі, також є штатними працівниками наробразу і виконують обов'язки звичайних чиновників (ДАХМО, Ф.Р-760, спр. 72, арк. 12). Таким чином, лише 13% від акторського колективу Українського театру в Славуті отримували державну платню у вигляді харчового забезпечення, а всі інші – мали отримати платню з прибутку з спектаклів.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що політика більшовицької влади щодо розвитку театральної діяльності у прикордонній зоні УСРР в період 1920-х рр. не лише не сприяла розвитку професійної театральної діяльності, але й спонукала місцевих акторів до поступової втрати бажання організовувати спектаклі та постановки. Впровадження політичного та організаційного контролю за життєдіяльністю театральних гуртків, намагання перетворити театр на джерело додаткового прибутку для місцевого бюджету без належних капіталовкладень в сам театр – все це призвело до того, що вже наприкінці 1920-х років активне театральне життя завмирає, а театральні гуртки розпадаються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берковський В.Г. До питання кінофікації Славутчини у 1920-х – на початку 1930-х років. *Подільська старовина. Вісник Державного архіву Хмельницької області*. 2020. Вип. 2 (6)/2020. С. 92–95.
2. Берковський В.Г. Місто Славута як центр магнатської латифундії князів Сангушко на Волині. *Українська полієніка. Науковий часопис Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2005. Вип. 2. С. 27–39.
3. Берковський В.Г. Формування міського апарату радянської влади (1920–1921 роки): на прикладі міста Славуті. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2025. Вип. 2. С. 17–25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.2.2>.
4. Высочайший Манифест. *Вести Санкт-Петербургского градоначальника*. 1905. 18 октября. №221. С. 1.
5. Державний архів Хмельницької області (ДАХМО). Фонд Р-760 «Славутський волосний революційний комітет». Опис 1. Справа 1, 2, 13, 21, 22, 23, 29, 35, 43, 54, 63, 69, 72, 74, 75, 77.
6. ДАХМО. Фонд Р-761 «Виконавчий комітет Славутської волосної ради Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів». Опис 1. Справа 1, 13.
7. Матола О.О. Аматорська музично-театральна культура України: історіографія дослідження. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтва. Серія «Мистецтвознавство»*. 2014. Вип. 30. С. 62–68. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.30.2014.159824>.
8. Філінюк А. Г., Григор'єв Р. В. Розвиток художнього театру на Поділлі в 1864–1921 рр.: історіографія проблеми *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки*. 2020. Вип. 13. С. 66–85. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-8074.2020-13.66-85>.
9. Komorowski J. Polskie życie teatralne na Podolu i Wołyniu do 1863 roku. Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985. 204 s.
10. Orman E. Sanguszko Hieronim Janusz. *Polski Słownik Biograficzny*, 1992–1993, T. 34: RząŃnicki Adolf-Sapieha Jan, S. 484–488.
11. Sławuta. *Tygodnik Ilustrowany. Seria 2*. 1873. T. 11, № 286 (21 czerwca). S. 316.

REFERENCES

1. Berkovskyi, V. H. (2020). Do pyttannia kinofikatsii Slavutchyny u 1920-kh – na pochatku 1930-kh rokiv [On the cinematization of the Slavuta region in the 1920s and early 1930s]. *Podilska Starovyna. Visnyk Derzhavnoho Arkhivu Khmelnytskoi Oblasti*, (2), 92–95. [in Ukrainian].
2. Berkovskyi, V. H. (2005). Misto Slavuta yak tsentr mahnatskoi latyfundii kniaziv Sanhushko na Volyni [The town of Slavuta as the center of the Sanguszko princes' latifundium in Volhynia]. *Ukrainska Polonistyka. Naukovyi chasopys Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, (2), 27–39. [in Ukrainian].

3. Berkovskiy, V. H. (2025). Formuvannya miskoho aparatu radianskoi vlady (1920–1921 roky): Na prykladi mista Slavuty [Formation of the municipal apparatus of Soviet power (1920–1921): The case of the town of Slavuta]. *Naukovy Zapysky Ternopilskoho Natsionalnoho Pedahohichnoho Universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Istorii*, (2), 17–25. <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.2.2> [in Ukrainian].
4. Vysochaishii manifest [The Highest Manifesto]. (1905). *Vesti Sankt-Peterburgskogo Gradonachalnika*, (221: october 18), P. 1. [in Russian]
5. DAKhmO. Derzhavnyi Arkhiv Khmelnytskoi Oblasti. Fond R-760 «Slavutskyi volosnyi revoliutsiyni komitet» [State Archives of Khmelnytskyi Oblast. Fond R-760 «Slavuta Volost Revolutionary Committee»] Opys 1. Sprava 1, 2, 13, 21, 22, 23, 29, 35, 43, 54, 63, 69, 72, 74, 75, 77. [in Ukrainian]
6. DAKhmO. Fond R-761 «Vykonavchyi komitet Slavutskoi volosnoi rady Rad robitnychyykh, selianskykh i chervonoarmiiskyykh deputativ». [State Archives of Khmelnytskyi Oblast. Fond R-761 «Executive Committee of the Slavuta Volost Soviet of Workers', Peasants', and Red Army Deputies»] Opys 1. Sprava 1, 13. [in Ukrainian]
7. Matola, O. O. (2014). Amatorska muzychno-teatralna kultura Ukrainy: Istoriohrafia doslidzhennia [Amateur musical and theatrical culture of Ukraine: Historiography of research]. *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Universytetu Kultury i Mystetstva. Seriya: Mystetstvoznavstvo*, (30), 62–68. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.30.2014.159824> [in Ukrainian].
8. Filiniuk, A. H., & Hryhoriev, R. V. (2020). Rozvytok khudozhnoho teatru na Podilli v 1864–1921 rr.: Istoriohrafia problemy [Development of dramatic theatre in Podillia in 1864–1921: Historiography of the problem]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho Natsionalnoho Universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Istorychni Nauky*, (13), 66–85. <https://doi.org/10.32626/2309-8074.2020-13.66-85> [in Ukrainian].
9. Komorowski, J. (1985). Polskie życie teatralne na Podolu i Wołyniu do 1863 roku [Polish Theatrical Life in Podolia and Volhynia before 1863]. Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 204. [in Polish].
10. Orman E. (1992–1993). Sanguszek Hieronim Janusz [Sanguszek Hieronim Janusz]. *Polski Słownik Biograficzny*, (34: Rząsnicki Adolf–Sapieha Jan), 484–488 [in Polish].
11. Sławuta [Slavuta]. (1873). *Tygodnik Ilustrowany. Seria 2*. (XI/286: 21 June), 316 [in Polish].

Дата першого надходження статті до видання: 12.08.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.09.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

